

DERLEME / REVIEW

Uluslararasılaşmanın Yansımaları: Avrupa Birliği Değişim Programlarının Hemşirelik Eğitime Etkileri

Reflections of Internationalization: The Impact of European Union Exchanging Programs on Nursing Education

Jülide Gülizar YILDIRIM, Yrd. Doç. Dr¹, Bumin Nuri DÜNDAR, Prof. Dr.²

¹İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir

²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Endokrinolojisi Bilim Dalı, İzmir

Kabul tarihi/Accepted: 17.01.2016

İletişim/Correspondence:

Jülide Gülizar YILDIRIM, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çiğli Ana Yerleşke Merkezi Ofisler I Balatçık, Çiğli/İZMİR

E-posta: julidegulizaryildirim@hotmail.com

Özet

Hemşirelik eğitim sisteminin küreselleşmesiyle birlikte bilimsel gelişmeler hemşireleri değişime ve yeniliğe zorlamaktadır. Hemşirelik eğitiminde uluslararasılaşma sonucu öğrenciler ve akademik personel, eğitim ve mesleki becerilerini geliştirebilmek için göç etmektedir. Bu makalede, AB değişim programlarıyla başka ülkelere giden hemşirelik öğrencileri ve akademik personellerin farklı kültürlerde yaşam deneyimleri kapsamında programların yararlılıkları ve güçlükleri incelenmiş, Türkiye'deki hemşirelik öğreniminin uluslararasılaşma bağlamında gelecekteki durumu değerlendirilmiştir. Değişim programları ile sosyal ve kültürel tanı(n)ma, kişilik gelişimi, iletişim ve bilgisini artırma gibi bireysel düzeyde olabildiği gibi, mesleki ve akademik gelişim, ülkelerarası bağlantılar, ülkeye parasal kaynak sağlama, araştırma ve öğretim yöntemlerini güçlendirme gibi eğitimle ilgili yararlar sağlanabilmektedir. Buna ek olarak sağlık sistemlerini tanıma, mesleki bağlantılar kurabilme ve transkültürel bakım verebilme olanağı da olabilmektedir. Gidilen ülkeye kabul süreci, yasal mevzuat eksikliği, ders programları ve alt yapıyla ilgili akademik sorunlar sosyal, kültürel ve ekonomik güçlükler, öğrenci ve akademik personelin olumsuzluk yaşamasına neden olan durumlardır. Sorunların çözümlenmesinde ülkelerarası işbirliğinin güçlendirilmesi, parasal sorunların giderilmesi ve değişim öncesi, gidilen ülkenin kültürünün eğitim programları ile tanıtılmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Meslek Hareketliliği, Eğitim, Hemşirelik, Çok Kültürlülük.

Abstract

Scientific developments force the nurses to change and innovation along with the globalization of nursing education system. The result of internationalization in nursing education students and staff is to migrate in order to improve training and professional skills. In this article, the benefits and challenges of EU exchange programs that nursing students and staff experienced in different cultures were examined and the future of nursing education in Turkey has been evaluated through the internationalization. The exchange program can provide individual benefits such as social and cultural recognition, personality development, communication, increasing knowledge and also educational benefits such as professional and academic development, links between countries, countries to provide financial resources, to strengthen their research and teaching methods. In addition, opportunities like recognition of the health care system, establishing professional connections, and providing transcultural nursing care may occur. Academic problems related to admission process, the lack of legislation, related to the curriculum and infrastructure, social, cultural and economic difficulties are negative experience situations for the students and academic staff. Strengthening collaboration between countries in resolving problems, overcoming the financial problems, introducing training programs of destination countries would be thought to be useful before exchange.

Keywords: European Union, Career Mobility, Education, Nursing, Multiculturalism.

Giriş

Küreselleşme, neden olduğu değişim ve inovasyon süreci ile ülkelerin ekonomi, politika, kültür, bilimsel ve teknolojik gelişmelerini etkilediği gibi yükseköğretim sistemlerini de etkilemektedir (Uluslararasılaşma Çalıştayı, 2012). Küreselleşmenin eğitim sistemiyle bütünleşmesi sonucu hemşireler de değişime ve yeniliğe zorlanmaktadır. Hemşirelik eğitiminde uluslararasılaşma nedeniyle, hemşireler farklı ülkelere değişim programları aracılığıyla veya diğer yollarla göç etmektedir (Bayık, 2011). Bu göçe, kamu ya da özel sektörde çalışma koşulları, eğitim, gelir, iş yükü, uluslararası hemşirelik uygulama standartlarının olmaması gibi itici ve gelişmiş ülkelerin geliri, kariyer planları, profesyonel gelişim fırsatları, daha iyi yaşam koşulları, dil, kültür özellikleri, bireysel ve toplumsal bağlantılar, mesleki yeterlilikler gibi çekici etmenler neden olmaktadır (Perrin, Hagopian, Sales & Huang, 2007; Peprin, 2007). Günümüz sosyo-ekonomik yapısı, bilimsel gelişmeler, sağlık bakımında artan maliyetler, dünyadaki hemşire sayısının azlığı gibi nedenler, toplum temelli bakım, integratif uygulamalar ve öz-yönetim gibi toplumların yeni bakım ve tedavi şekillerine yönelmesine neden olmaktadır. Eğitimde uluslararasılaşma, hemşire öğrencilerin ve akademik personellerin başka ülkelerde Avrupa Birliği (AB) değişim programları ile öğrenim görmelerine fırsat vermektedir. Uluslararasılaşma, hemşirelik bilgisinin doğasında, eğitim kurumlarında ve hemşirelik eğitiminin yapısında değişiklikler meydana getirmiştir (Bayık, 2011). Günümüzde yurt dışında pek çok merkezde uzaktan eğitim yoluyla kampüstsüz okullarda hemşireler eğitim alabilmektedir. Türkiye’de de uzaktan eğitim yöntemi ile hemşireler lisans tamamlamaktadır. Neredeyse ülkemizde her üniversitede, öğrenci ve akademik personel hareketliliği AB değişim programlarıyla sağlanmaktadır. Avustralya’da Flinders Üniversitesi’nde olduğu gibi dünyada pek çok ülkede kronik sağlık bakımı gibi sağlık bakım hizmetleri; tele-sağlık uygulamaları ve hemşirelik okullarındaki bilgisayar destekli gelişmiş simülatörlerle sağlanmaktadır (Flinders Üniversitesi, 2016). Ülkemizde de Sağlık Bakanlığı’na bağlı kamu ve özel kurumlarda tele-tıp uygulamaları “Hastane Bilgi Yönetim Sistemi” ile uygulanmaya başlanmıştır (Ülgü, 2008). Özellikle hemşirelerin tele-sağlık uygulamaları içinde hastaya video, telefon ve bilgisayar gibi araçlardan yararlanarak eğitim, danışmanlık ve izlemeleri yapması sırasında hemşirenin bilgisini ve bilişsel yeteneklerini geliştirmelerine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu bilgi ve becerileri geliştirebilmek için tüm dünyada üniversitelerin uluslararası alanda daha da görünür hale gelmesi, eğitim ve öğretimde kaliteyi artırabilmek için değişim stratejisi olarak uluslararasılaşmaya yer vermesi gerekmektedir. Bu amaçla, diğer yükseköğretim kurumları ile anlaşmalar yaparak öğrencilerini öğrenim görmeleri, akademik personellerini ders hareketliliği amacıyla yurt dışındaki üniversitelere göndermekte ve aynı amaçla öğrenci ve akademisyenleri kabul etmektedir (Commission, 2001; Zengin & İbrahimov, 2001). Uluslararası alanda öğrenci ve akademik personellerin hareketliliği, farklı kültürlerde akademik ve sosyal deneyim edinmelerini sağlamakta, bireylerin eğitim düzeyinin çok boyutlu yükseltilmesini, üye ülkeler arasındaki bireysel ve kurumsal iş birliği, kültürel değişim, tanınma ve sosyal girişimciliklerin artırılması hedeflerini gerçekleştirmektedir (Ulusal Ajans, 2015). Türkiye, AB’ye üyelik ve uyum çerçevesi içinde, kurum ve kuruluş alt yapılarını, ekonomi, politika, eğitim ve sağlık gibi temel politikalarını yeniden revize

etmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2015). Yükseköğretim kurumlarında bu hedefleri gerçekleştirmeye başlamasının asıl nedeni, 10-11 Aralık 1999’da Helsinki’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde Türkiye’nin aday ülke ilan edilmesi ve AB ile uyum çalışmalarıyla ortaya çıkan AB Eğitim ve Gençlik Programlarına katılması (21 Haziran 2002) ile uygulanmaya başlaması (17 Aralık 2004, Kopenhag kriterleri) olmuştur (Ulusal Ajans, 2015). Bu programlar, Ağustos 2003’ten bu yana AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı’nca (Türkiye Ulusal Ajans) yürütülmektedir (Ulusal Ajans, 2015). Eğitim ve mesleki gelişim programlarının tümü AB tarafından “Hayatboyu Öğrenme Programı ve Gençlik Programı (Lifelong Learning Programme-LLP)” olarak birleştirilmiştir (Le Magazine, 2003). LLP, Comenius (okul eğitimi), Erasmus (yükseköğretim ve ileri eğitim), Leonardo da Vinci (mesleki eğitim ve öğretim) ve Grundtvig (yetişkin eğitimi) olmak üzere dört programdan oluşmaktadır. AB programları, üye ülkeler arasında eğitim ve kültür alanında iş birliğini, bilgi değişimi ve ağların kurulmasını içerir (Le Magazine, 2003; Hayatboyu Öğrenme, 2013). Bu programlarda, kişilerin hareketliliği, ortaklıklar ve çok taraflı projeler ve araştırmalar desteklenmektedir (AB Delegasyonu, 2006). Erasmus programında alınan dereceler akademik olarak tanınmaktadır (Ulusal Ajans, 2015). Bu makalede, Türkiye’deki AB değişim programlarından yararlanan hemşire öğrenci ve akademisyenlerin farklı kültürde yaşam deneyimleri kapsamında programın yararlılıkları ve güçlükleri incelenerek Türkiye’deki hemşirelik eğitiminin uluslararasılaşma bağlamında gelecekteki durumu değerlendirilmiştir.

Değişim Programlarının Hemşirelik Öğrenci ve Akademisyenlere Yararlılık ve Güçlükleri

Yararlılıklar

AB Değişim Programları; öğrenciyi, akademik personele, yükseköğretim kurumuna ve topluma bireysel alanda; sosyal ve kültürel tanı(n)ma, kişilik gelişimi, iletişim ve bilgi artışı gibi yararlar, mesleki ve akademik gelişim, ülkelerarası bağlantılar ve parasal kaynak sağlama, araştırma ve öğretim yöntemlerini güçlendirme gibi eğitimle ilgili yararların yanı sıra diğer alanlarda da sağlık sistemini tanıma, mesleki bağlantılar, transkültürel bakım verebilme gibi kazanımlar sağlamaktadır.

Öğrenci ve akademik personel hareketliliğinin getirdiği bireysel, sosyal ve akademik yararlılıklar kapsamında; bu programlar, bireylere Avrupa ile ilgili bilgi kazandırmakta, bireyin kişilik gelişimi, yeni arkadaşlıklar kurabilme, sosyal gelişimi ve kültürel yeterliliklerini kazanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle yurtdışında eğitim sistemlerini yakından tanımak isteyen maddi koşulları elverişsiz olan öğrenciler için bu programlar önemli bir fırsattır. Bununla birlikte, bireyin farklı kültürler hakkında bilgi sahibi olması, kendi kültürünü tanıtmayı, yabancı kültürlerle daha kolay uyum sağlaması, bakım verilen kültürlerin farklılıklarını bilme, kültürlerarası bakımı kavrayarak kültürel iletişimi sağlayabilme ve olaylara geniş açıdan bakabilme, kültürlerarası iletişim becerilerini geliştirme, öz güven kazanması ile kişisel başarı oranı daha çok artmakta, girişimci ruhu ve yaratıcı kimliği kazanma ve geliştirme şansına sahip olarak bilgi üretmesi, mesleki anlamda farklı bilgi, beceri ve tecrübelerle donanması, yeni programlara ve

kurslara katılma gibi akademik becerileri geliştirme olanağı yakalamasını sağlamaktadır (Commission, 2004; Kalaycı, 2011; Uluslararasılaşma Çalıştay, 2012; Kırmızıdağ, Gür, Kurt & Boz, 2012). Programlara katılan kişiler, daha üretici, kültürel değerleri benimseyen, sosyal birliğin ve uyumun sağlanmasında daha bilinçli ve uluslararası düşünebilen birer fert olarak topluma olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Amerikan Hemşire Kolejleri Birliği, bireylerin sağlık bakımında kaliteyi artırabilmek için kültürel yeterlilikle ilgili konulara yer verilmesinin önemini bildirmiştir (AACN, 2008). Değişim programları ile yürütülecek eğitim ve mesleki hareketliliklerin gerekliliği yürütülen araştırmalarla da desteklenmektedir (Cowan, 2007; Yıldırım & Şirin, 2007; Demir, 2007; Karagöz, 2007; Yıldırım, 2009; Keogh & Russel-Roberts, 2009; Akpınar & Küçükgüçlü, 2011; Biçer, Ünsal, Demir, Şahin, 2014). Yürütülen pek çok araştırmada, hemşirelik öğrencilerinin bağımsız olma, bireysel gelişim, özgüven geliştirme, kişilerarası ilişkiler açısından iletişim becerileri kazanma, farklı ülkelerin sağlık sistemleri ve hemşirelik uygulamalarını inceleme, hemşirelik bakım becerisi ve kültürlerarası bakım becerilerini geliştirme, yabancı dil öğrenme, güzel dostluklar kurma (Grant & Mckenna, 2003; Button, Green, Tengnah, 2005; Cowan, 2007; Karagöz, 2007; Yıldırım & Şirin, 2007; Graham & Norman, 2008; Keogh & Russel-Roberts, 2009; Yıldırım, 2009; Akpınar & Küçükgüçlü, 2011; Biçer vd., 2014), farklı kültürel özelliklere sahip kişilerle birlikte yaşama, kültürel farkındalıklarının gelişmesi, problem çözme yeteneklerinin gelişmesi (Demir, 2007; Karagöz, 2007; Akpınar & Küçükgüçlü, 2011), yeni arkadaşlıklar, sosyal gelişim, ev içi sorumlulukları üstlenme, farklı eğitim ve sağlık sistemlerini tanıma (Akpınar & Küçükgüçlü, 2011) gibi yararlılıklar bildirilmiştir.

Leonardo Da Vinci programı ile Belçika'dan Türkiye'ye gelen 14 hemşire öğrenci ile yapılan kantitatif araştırmada, eğitimlerini yurt dışında devam ettirme nedenlerinin kariyer planları, dil gelişimi ve kültürel değişim olduğu belirlenmiştir. Türkiye'deki hemşirelik mesleğine yönelik; hemşirelerin ekip ruhunun iyi olduğunu, hemşire sayısının azlığı nedeniyle hemşirelik bakımında yeterli olunmadığını; Belçika'da hemşirelerin yara bakımı konusunda çok iyi, iş yükünün fazla ve işinde stresli olduklarını vurgulamışlardır (Yıldırım & Şirin, 2007). Karagöz (2007) hemşirelik mesleğine ilişkin yaşadığı farklılıkların, gittiği ülkede ekip çalışmasını çok iyi, hijyen olanaklarını yetersiz olarak değerlendirmiştir. Hospis gibi Türkiye'de olmayan sağlık merkezlerini ziyaret ettiğini ve terminal dönem bakımı yapabildiğini bildirmiştir.

Bir Erasmus öğrencisi değerlendirmesinde, hemşireliği profesyonel meslek olarak benimseyen, kültürel değerlere önem veren ve kendi kültüründen daha farklı bir topluma bakım verme imkânı yakalayarak kültürlerarası hemşirelik kavramını anladığını bildirmiştir. Erasmus değişim programına ilişkin kazanımlarını, hayata bakış açısının değişmesi, özgüven artışı, yalnız yaşamayı öğrenme gibi kişisel gelişimi sağlama, iletişim ve arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesi, mesleğiyle ilgili olumlu görüşler ve yabancı dilini geliştirme olarak bildirmiştir (Yıldırım, 2009).

Kalaycı (2011) yürüttüğü araştırmasında, Erasmus öğrenci programını çoğu öğrenci (%74.3) başkalarına kesinlikle tavsiye ettiklerini bildirmişlerdir. Yürütülen değişim programlarının geleceğe yönelik planları oluşturmada olumlu etkiler sağladığı ve gelecekte beklenenin

artmasına yol açtığı araştırmalarda (Cowan, 2007; Yıldırım & Şirin, 2007; Keogh & Russel-Roberts, 2009; Yıldırım, 2009; Biçer vd., 2014) belirtilmiştir. Biçer vd., (2014) yürüttükleri araştırmalarında, hemşirelik öğrencilerinin kendilerini Erasmus programına katıldıkları için diğer öğrencilerden iş bulma kolaylığı ve mesleki anlamda daha ayrıcalıklı hissettiklerini ve programa katılma amaçlarının yurt dışını görme şansını elde etme, değişik kültürleri tanıma ve kişisel deneyimler kazanma olarak bildirmişlerdir. Araştırma sonunda öğrenciler, amaçlarının akademik ve profesyonel yöne kaydığını ifade etmişlerdir.

Kalaycı (2011) araştırmasında, mesleki açıdan iş alanlarında ve kaliteli eleman sayısının artmasında Erasmus programının öğrencilerin %47.9'u ileri; %33.6'sı orta ve %12.9'u az düzeyde etkiye sahip olduğuna inandıklarını bildirmişlerdir. Özellikle uygulamalı eğitimin ağırlıkta olduğu bölümlerde (hemşirelik gibi) değişim programlarının katkısının fazla olduğunu söylemek mümkündür. Goodman, Jones ve Marcias (2008) İspanyol ve İngiliz hemşire öğrencilerle yürüttükleri araştırmalarında, dil becerileri açısından İngiliz öğrencilerin daha kolay uyum sağlayabildiklerini saptamışlardır. Bununla birlikte her iki grupta da bu program sayesinde kişisel gelişimin arttığı, bilgi ve becerilerini paylaşabildikleri, sağlık sistemlerini karşılaştırabilme yeteneklerinin arttığı, kültürel farkındalıkları ve yeterliliklerinin arttığını belirtmişlerdir.

ABD'de yürütülen başka bir çalışmada, pratisyen hemşirelerin ve öğrencilerin kültürel farkındalık düzeyinde oldukları, kültürel isteğinin olduğu, ancak kültürel bilgilerinin az olduğu saptanmıştır (Suh, 2004). Bu programların, hemşirelik öğrencilerinin ve akademik personelin kültürel yeterliliklerinin artmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Kültürel yeterliliklerin artmasında en önemli etkenin farklı bir kültürle iç içe yaşama ve kültürel bakım verebilme olduğu görülmektedir. Amerikan Hemşire Kolejleri Birliği (2008), hemşirelik programlarında kültürel yeterlilik eğitimlerine yer verilmesi, farklı yöntem ve modellerin denenmesi, kültürel yeterli bakımı sağlayabilecek bilgi kaynaklarının ve kanıtların kullanımının gerekliliğini bildirmektedir. Öğrencilerin kültürel yeterli bakım verebilmesi ve duyarlılık geliştirebilmeleri için "kültürlerarası hemşirelik derslerinin" tüm hemşirelik okullarında müfredata alınarak geniş bir perspektif ile incelenmesi önerilebilir.

AB değişim programları yükseköğretim kurumlarındaki eğitim kalitesinin artmasına katkı sağlamaktadır (Kalaycı, 2011). Bu programların ülkeye getirdiği yararlılıklar; ülke eğitim sistemine parasal kaynak sağlama, rekabet ve üretimi artırarak geliri yükseltme, diplomatik ilişkileri güçlendirme, serbest pazar ekonomisi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, demokrasinin güvence altına alınması, sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesi, teknoloji aktarımı, yükseköğrenime katılabilme, alan çalışmalarının yaygınlaşması, bir disiplin içinde standartlara ve uygulamalara uluslararası uygulama kapasitesi kazandırma, uluslararası yardımlaşma ve dayanışma, öğretim ve araştırmada yenilikler, ulusal ve uluslararası vatandaşlık hakları kazanma ve geniş pazara ulaşma olanağı sağlama şeklinde sıralanabilir (Reçber, 2005; Bostrom, 2010; İktisadi Kalkınma Vakfı, 2015). Türkiye'nin AB üyeliğine giriş sürecinde uluslararasılaşma bağlamında, ülkemizde hemşirelik eğitimi açısından pek çok gelişmenin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de hemşirelik

eğitiminde lisans düzeyinde standardizasyonu sağlama amacıyla hazırlanan ilk Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (HUÇEP), 2003-2004 eğitim ve öğretim yılında uygulamaya konulmuş, 2014'de güncellenmiş ve 2016'da Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından kabul edilerek üniversitelere gönderilmiştir (HUÇEP, 2014). Hemşirelik okullarında eğitimde akreditasyonu sağlayabilmek amacıyla Hemşirelik Eğitim Programlarını Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (HEPDAK), 25 Aralık 2014'te YÖK tarafından tanınmıştır (HEPDAK, 2015). Hemşirelik doktora eğitiminde standartların sağlanması ve kaliteyi artırabilmek için "Hemşirelik doktora eğitim komisyonu" tarafından doktora programlarında 2002 yılında uygulamalar başlatılmıştır (Hemşirelik Doktora Eğitim Komisyonu 2002). Ülkemizde Bologna süreci ile Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS)'ne uygun olarak denklik çalışmaları sürdürülmektedir. Ülkemizde yüksek lisans düzeyinde 19 Nisan 2011 tarihinde çıkarılan mevzuat ile hemşirelikte uzmanlık alanları tanımlanmıştır (Hemşirelik Yönetmeliği, 2011).

Farklı eğitim sistemleri içinde eğitim alanlar, çok uluslu eğitim, mesleki eğitim ve gençlik ortaklıkları, yeni yaklaşımları hedefleyen eğitim ve öğretim projeleri, genel eğitim müfredatları ve yurtdışında eğitim fırsatları sistemler arasındaki açığı kapatmak için yeni yapılanma ve oluşum içine girmektedir (Rençber 2005; AB Delegasyonu, 2006). Tüm bu durumlar öğrenci ve akademik personelin bilgisinde ve vizyonunda artışa, tecrübelerini geliştirme fırsatı kazanmasına ve girişimcilik ruhunun gelişmesine katkı sağlayarak okulların eğitim seviyesinde artışa yol açacağı düşünülmektedir (Rençber, 2005; AB Delegasyonu, 2006; Kalaycı, 2011). Bu bağlamda değerlendirilirse, ülkemizde ve dünyada pek çok hemşirelik okulu diğer üniversitelerde verilen eğitim ve bakım teknolojilerini kendi okullarında uygulayabilmek için eğitim müfredatlarını, alt yapılarını ve eğitim sistemlerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Yürütülen bir tez çalışmasında, Erasmus öğrencilerinin %94.3'ü AB ülkelerinin yükseköğretim programlarında yer almak istediklerini belirtmiştir (Kalaycı, 2011). Öğrenci ve akademisyenlerin yurtdışı tecrübesine sahip olması ve eğitiminin bir bölümünü yurt dışında geçirmiş olması, kariyerlerini olumlu yönde etkilemektedir. Farklı eğitim, yöntem ve tekniklerinin öğrenilmesi, hem kendi ülkesinde aldığı eğitimi sorgulama şansına sahip olmasını hem de kendisini alanında geliştirebilmesi için neler yapacağı konusunda fikir sahibi olmasını sağlamaktadır (Commission, 2004; Perrin vd., 2007). Çok kültürlü ortamda öğrenim, farklı eğitim ve sağlık sistemlerini tanıma, yükseköğrenime katılabilme, teknoloji aktarımı, alan çalışmalarının yaygınlaşması, mesleklerin kültürlerarası tanınması, araştırmalara ulaşabilme değişim programlarının diğer yararlılıklarıdır (Uluslararasılaşma Çalıştayı, 2012). Bir araştırmada Erasmus öğrencileri, Erasmus programının yüksek öğrenim seviyesine ileri derecede katkı yaptığını; %46.4'ü öğrencilerin ve akademik personelin eğitimdeki hareketliliğini ileri derecede arttığını düşündüklerini bildirmişlerdir. Öğrencilerin %45.0'ı programın bilimsel ve teknik çalışmalar açısından kendilerine daha çok fırsat sunduğuna inanırken, %22.1'i orta düzeyde inandığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %68.6'sı Erasmus programının mesleki gelişime katkı sağladığını bildirmişlerdir (Kalaycı, 2011). Bir çalışmada Erasmus öğrencisi, çok kültürlü ortamda ders almasının hem dil gelişimi hem de dünyaya bakış açısının ve hemşirelik vizyonunun gelişmesinde ve

sosyalleşmesinde önemli katkı sağladığını belirtmiştir (Yıldırım, 2009). Erasmus programına katılan hemşirelik öğrencileri, farklı ülkelerin eğitim sistemleri, klinik uygulamaları ve diğer kültürden gelen öğrencilerin farklı bakış açıları hakkında bilgi sahibi olduklarını, program öncesinde akademik olarak yurt dışında yüksek lisans yapmayı düşünmezken, program sonrası yurt dışında yüksek lisans yapmayı düşündüklerini bildirmişlerdir (Biçer vd., 2014). Çok kültürlü ortamlarda yapılan derslerin, kişilerin dünyadaki gelişmelerin yakından takip edebilmesi, değer yargılarının gelişmesi ve kişisel değer yargılarıyla eğitim alabilmesini, kendine güven duygusunun gelişimi anlamında; akademik personel açısından da insan potansiyelinin en üst düzeye çıkarılması konusunda katkı sağladığı görülmektedir. Akademisyenler değişim programları aracılığıyla kariyerlerini geliştirmede önemli bir fırsat yakalamaktadırlar. Yurtdışındaki üniversitelerde çalışan akademik personel ile bilgi ve tecrübelerin paylaşımı, kişilerin ve kurumların vizyonlarını geliştirerek eğitim alanında önemli ilerlemeler sağlanmasında etkilidir. Üniversitelerin AB programlarına katılımları, karşılıklı olarak tecrübelerini ve iyi uygulamaları paylaşabilmelerine, Avrupa tecrübesi kazanmalarına ve Avrupalı ortaklarıyla uzun vadeli ve sürdürülebilir ortaklıklar kurmalarına olanak sağlayabilmektedir. Bu bireyler, ayrıca devlet kurumlarında etkili olmaya ve kurum ve kuruluşlarla iletişimlerini arttırmaya ve geliştirmeye yöneltilmiş olabilmekte ve toplumla devlet arasında bir bağ oluşmasına katkı verebilmektedir (Commission, 2004).

"AB değişim programlarının, küreselleşme ile en önemli etkisi hemşirelik eğitimine yansımalarıdır."

Güçlükler

Eğitimde uluslararasılaşma, yararları yanı sıra birtakım güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Beyin göçü, ulusal ajans ve yükseköğretim kurumları arasındaki çatışmalar, öğrencilerin ve akademik personelin bireysel ve akademik sorunları, maddi desteklerin azlığı, üniversitelerin AB ofislerinde çalışan kişilerin eğitim eksikliği, insan kaynakları ve mali açıdan fakülteler arasındaki rekabet, üniversite düzeyinde yapılanmanın yetersiz oluşu, ders programlarının tek düze ve benzer olması, kimlik kaybı, eğitimde kalitenin tehlikeye girmesi, uluslararası eğitim fırsatlarına ulaşmada artan seçkinlik, İngiliz dilinin kullanımı, eğitim programlarının ticarileşmesi, artan sayıda yabancı eğitim kuruluşları, düşük kalitede başvurular, yasal mevzuat eksikliği, eğitim programlarının ticarileşmesi, ortak eğitim programlarının var olmaması, diploma denkliği, ders programlarında içerik ve uyum sorunu, kredi transferleri, üniversiteler arasında ortak araştırma programlarının oluşturulmaması, Ar&Ge faaliyetlerini gerçekleştirilmede merkezlerin yetersiz oluşu, uluslararası projeleri yürüten akademik personelin ders yükünün fazla oluşu ve proje destekleriyle ilgili eksiklikler yaşanan olumsuzluklardır (Bostrom, 2010; Perrin vd., 2007; Keogh & Russel-Roberts, 2009; Uluslararasılaşma Çalıştayı, 2012; Kırmızıdağ vd., 2012; Yücelsin-Taş, 2013). Akademik sorunlar kapsamında yürütülen araştırmalarda; kabul sürecinden kaynaklanan (vize, pasaport işlemleri ve masrafları, kabul mektubunun gecikmesi, hibelerin geç ödenmesi gibi) zorluklar (Yıldırım, 2009; Akpınar & Küçükgüçlü, 2011), ders seçimi ve barınacak yer bulma ile ilgili ve parasal sorunlar (ekonomik desteğin azlığı) yaşandığı, (Grant & Mckenna, 2003; Keogh & Russel-Roberts, 2009; Yücelsin-Taş, 2013)

bunun yanı sıra derslere uyum sağlamada da zorluklar yaşandığı (Yücelsin-Taş, 2013) bildirilmiştir. Ayrıca, sosyal ve kültürel anlamda öğrenciler yurt dışına gittiklerinde kültür şoku yaşadıklarını, yabancı dil yetersizliği nedeniyle mesleki hatalar yaptıklarını, yalnızlık, ayrımcılık ve eve özlem duygusu yaşadıklarını, otonomilerini kaybettiklerini ifade etmektedirler (Grant & Mckenna, 2003; Keogh & Russel-Roberts, 2009). Karagöz (2007) ve Yıldırım (2009) gidilen ülkenin dili ile ilgili sorunlar yaşandığını, (Litvanca, Felemenkçe gibi) özellikle yaşlı ve hasta çocuklarla iletişim kurmada zorlukları olduğunu bildirmişlerdir. Biçer vd., (2014) araştırmalarında, Erasmus programına katılan öğrencilerin yabancı dil eksikliği nedeni ile öğrencilerin daha fazla sorumluluk duygusu hissettiklerini, dolayısı ile daha yoğun çalıştıklarını, yaptıkları çalışmaların kendilerini akademik anlamda geliştirdiğini belirtmişlerdir. Ülkeye döndüklerinde yaşanan sorunlar kapsamında, derslerin eşdeğerliği ile ilgili sorunların yaşandığı ifade edilmiştir (Yücelsin-Taş 2013). Goodman vd., (2008) araştırmalarında, hemşirelik öğrencilerinin yurt dışında parasal desteklerle ilgili sıkıntılar yaşadıkları, üniversitenin türüne ülkenin gelişmişliğine göre parasal sorunların farklı düzeyde yaşandığı belirlenmiştir. İspanyol öğrencilerin İngiliz öğrencilere göre finansal destekleri daha düşük bulunmuştur. Bir olgu sunumunda, yaşanan güçlükleri Erasmus öğrencisi dil, siyasi görüş farklılıkları, hibelerin geç ödenmesi ve ülkenin pahalı oluşu olarak değerlendirmiştir (Akpınar & Küçükgüçlü, 2011). Akademik personelin ve öğrencilerin akademik gelişimlerinin güçlendirilmesi sürecinde; kurumsal teşvikin ve uluslararası işbirliği desteklerinin yetersiz oluşu, kısmi statüde staj ve çalışma olanaklarının yetersizliği, başarısızlık, yabancı kaynaklara ulaşmada zorluk, barınma ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek desteklerin yetersiz oluşu, fikri ve mülkiyet haklarının korunamaması, dil sorunu, siyasi görüş farklılıkları, ülkenin pahalı oluşu, ulaşım sorunu, kültürlerarası farklılıklar nedeniyle kültürel uyum sorunları, kültürel ve ulusal kimlik kaybı, terör endişesi, iletişim ve bilgi eksikliği, ayrımcılık, stres ve özlem gibi sorunların yaşanan güçlükler olduğunu bildirmişlerdir (Commission, 2001; Zengin & İbrahimov, 2001; Uluslararasılaşma Çalıştayı, 2012; Kırmızıdağ vd., 2012). Öğrenci ve akademik personelin kültürel yeterliliklerinin bilinmemesi ve kültürel bakımın yeterli verilememesi diğer önemli güçlüklerdendir. Türkiye’de yürütülen bazı çalışma sonuçları da (Ayaz, Bilgili & Akın, 2010; Karakuş, Babadağ, Abay, Akyar & Çelik, 2013) bu konunun önemini destekler niteliktedir. Bir araştırmada, hemşirelik öğrencilerinin %85.5’inin farklı kültürden bireylere bakım verdikleri, ancak kültürlerarası bakım kavramını çoğunluğunun (%73.8) bilmedikleri saptanmıştır. Yürütülen araştırmada, öğrenciler, kültürel farklılıkları bakım verdikleri bireylerde konuşma, dil farklılığı, gelenek ve dini inançlardaki değişikliklerle fark ettiklerini bildirmişlerdir (Ayaz, Bilgili & Akın, 2010). Yine başka bir araştırmada (Karakuş vd., 2013) paralel olarak, hemşirelerin %87.5’i farklı kültürden bireylerle iletişim sorunu yaşadıklarını, %62.1’i kendini kültürel açıdan yetersiz hissettiğini ve %90.0’inin bu konuda eğitim almadığını bildirmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Avrupa Birliği’ne üye olma yolunda devam eden Türkiye, değişim programlarıyla bireylerin eğitim alanında uzman/usta olmasının yanında refah seviyesi yüksek; küreselleşen dünyada nelerin olduğunu takip edebilen

ve analiz yeteneğini kullanabilen bireyler olabilmesi için çalışmalarına devam etmektedir. Hemşirelik öğrencileri ve akademik personelin kazandığı yaşam deneyimleri, farklı kültürlerle sahip olan insanların sağlık gereksinimlerinin de farklı olabileceğini ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini göstermesi açısından önemlidir. AB değişim programları kişisel bilgilerin ve becerilerin artırılması, üye ülkelerin kültürlerinin karşılıklı öğrenilmesi, Türk eğitim sistemi dışında yeni bir eğitim sistemiyle tanışma, mesleki eğitim kazandırmanın yanı sıra akademik, sosyal, kültürel ve ekonomik güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Üniversitelerde uluslararasılaşmanın getirdiği sorunların çözülmesinde ülkeler arası iş birliğinin güçlendirilmesi, finansal sorunların giderilmesi ve değişim öncesi gidilen ülkenin kültürünün bireylere tanıtılması gereklidir. Hemşirelik öğreniminin uluslararası bağlamda gelecekteki durumuna yönelik küreselleşmenin etkileri açıktır. Bu bağlamda gerçekleştirilebilecek eylemler şunlar olabilir;

-Kaliteli bir eğitim ortamı için, hemşirelik bilgisinin kültürlerarası ve kanıta dayalı araştırmalarla desteklenerek yurt içi ve dışındaki üniversitelerde yaygınlaştırılması önemlidir. Öğrenci ve akademisyenlerin yaşadıkları güçlükler ve yararlılıklar, nicel araştırmalarla tanımlanarak kültürel bakım yeterlilikleri belirlenebilir. Öğrencilere ve akademik personele karşılaşılabilecekleri güçlükleri aşmalarında yurt dışına gitmeden önce verilecek oryantasyon programları düzenlenebilir ve bu eğitimler sırasında o ülkeye daha önce giden ve gidecek bireylerin bir araya getirilerek deneyimlerin paylaşılması, gittiği ülkenin kültürünü, sağlık ve eğitim sistemini tanıması sağlanabilir.

-Yaşanabilecek güçlüklerin aşılabilmesi için öğrencilerle tartışma grupları oluşturularak sorunların belirlenmesi ve karşılıklı görüşlerinin paylaşılması yabancı öğrencilerin uyumunu arttıracaktır (Graham & Norman, 2008). Bununla birlikte, farklı ülkelerle birlikte yürütülecek projeler kültürel uyum ve farkındalığı artırabileceği düşünülmektedir. Öğrenci ve akademik personelin kültürel yeterliliklerinin belirlenmesi ve kültürlerarası hemşirelik bakımına ilişkin derslerin verilmesi gerekebilir.

-Mezun hemşirelerin hayat boyu öğrenmeleri için derneklerle işbirliği içinde sürekli eğitim ve uzmanlaşma ile ilgili sertifika programları sistemli hale dönüştürülmeli ve görünülebilirlik için araştırmalar yaygın ve nitelikli hale getirilmelidir (Bayık, 2011).

-Öğrenci ve akademik personelin hareketliliğinin artırılarak bu programlara katılımın desteklenmesi, dil, kültürel, küresel konuları içeren, bilişim teknolojilerine, beşeri ve insani bilimlere ilişkin derslere (tarih, sosyoloji, felsefe gibi) öncelik verilmesi, bireylerin vizyonunu ve eleştirel düşünme becerisini geliştireceğinden önemlidir.

-Beyin göçünü ve yetişmiş eleman kaybını önleyebilmek için finansal girişimlerin ve akademik teşviklerin artırılması, kamusal destek sağlanarak sektörler arası işbirliğinin artırılması, belirli bir izleme ve değerlendirme sistemi ile ilerlemelerin ölçülmesi gereklidir. Eğitim müfredatlarının geliştirilerek tek düze yapıdan kurtarılması ve hemşirelik eğitiminde farklı eğitim modelleriyle sürdürülecek eğitim sisteminin yerleştirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, eğitim programlarında öğrencilere hemşirelik bakım modelleri öğretilerek, evrensel hemşirelik bakımını verme becerileri kazandırılmalı ve kültüre uygun, kapsamlı ve uygulanabilir

araştırma modelleri geliştirmeye çaba gösterilmesi gerekmektedir (Bayık, 2011).

-Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde ulusal ve uluslararası farklılıkların en aza indirilmesi için akreditasyonun sağlanması ve lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde hemşirelerin görev tanımlarında standardizasyonun oluşturulması önemlidir.

“Değişim programları aracılığıyla uluslararasılaşan öğrenci ve akademik personelin yaşam deneyimleri çok kültürlü hemşirelik öğreniminin gelecekteki durumunu etkileyebilecektir.”

Alana Katkı

AB değişim programları, hemşirelik eğitiminde bilgi, mesleki beceri ve donanımın artmasına katkı sağlayacaktır. Hemşirelikte, araştırma farkındalığının gelişimine ve yurt dışındaki kurumlarla yürütülecek kanıta dayalı proje çalışmalarını artıracaktır. Farklı ülkelerle yapılacak iş birliği anlaşmalarında hemşirelik bölümü koordinatörleri bir araya gelerek hemşirelik eğitiminde uluslararasılaşma konusunda yürütülecek çalışmalar ile ilgili çeşitli toplantılar düzenleyebilecektir. Kişisel düzeyde gelişme ve vizyon gelişiminin yanı sıra üniversitelerin de yapısında değişime neden olarak gelişmeyi hızlandıracaktır. Modern çağın ihtiyaçlarına uygun eğitim müfredatlarının oluşturulmasına ve eğitim yöntem ve tekniklerin yenilenmesine imkân sağlayabilecektir. Hasta bakımında farklı bakım yöntemlerinin gelişimine ve ülkemize uygun modelin gelişimine katkı sağlayacaktır. Hemşirelikte mezuniyet sonrası programların gelişimine ve hemşirelik standartlarının oluşturulmasına fırsat verebilecektir.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/ayni yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- AACN. (2008). *Cultural Competence in Baccalaureate Nursing Education*. 1-2, Washington DC: American Association of Colleges of Nursing Web sitesi. <http://www.aacn.nche.edu/leading-initiatives/education-resources/competency.pdf>. Erişim tarihi: 15.11.2015.
- AB Delegasyonu (2006, Temmuz). Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu: AB Türkiye Görünüm. Ankara: *Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Periyodik Yayını*, 1:12.
- Akpınar, B., & Küçüköçlü, Ö. (2011). Erasmus programı kapsamında Danimarka'da staj yapan bir hemşirelik öğrencisinin deneyimleri. *1. Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik ve Ebelik Kongresi (Kongre Kitabı)*. İzmir. 13-16 Nisan, 148-149.
- Ayaz, S., Bilgili, N., & Akın, B. (2010). The transcultural nursing concept: A study of nursing students in Turkey. *Int Nurs Review*, 5:449-453.
- Bayık, T.A. (2011). Küreselleşme ve hemşirelik eğitiminde uluslararasılaşma. *DEÜHYO ED*, 4:144-150.
- Biçer, S., Ünsal, A., Demir, G., et al. (2014). Erasmus öğrenci değişim programının hemşirelik öğrencilerinin akademik yaşantılarına katkıları: Nitel bir çalışma. *Erciyes Üniv Sağlık Bilim Fak Derg*, 2:43-52.
- Bostrom, C.A. (2010). Diffusion of internationalization in Turkish higher education. *J Studies Int Educ*, 14:143-160.
- Button, L., Green, B.B., & Tengnah, C. (2005). The impact of international placements on nurses' personal and professional lives: Literature review. *J Adv Nurs*, 50:315-24.
- Cowan, R.B. (2007). An appraisal of european exchange programmes for nursing students. *Nurs Standard*, 21:40-47.
- Demir, C. (2007). Değişim programlarına ilişkin öğrenci deneyimleri. *6. Ulusal (Uluslararası katılımlı) Hemşirelik Öğrencileri Kongresi (Kongre Kitabı)*. İstanbul. 26-27 Haziran, 2-3.

- EU Commission (2001). The European Union programmes for 2000-2006, Luxembourg: Office for official publications of European communities.
- EU Commission (2004). *Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document Issues Arising From Turkey's Membership Perspective*, SEC (2004)1202, (28); Brussels European Commission Web sitesi. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_en.pdf. Erişim tarihi: 19.11.2015.
- Flinders Üniversitesi (2016). *Simulation laboratories. School of Nursing & Midwifery*. Web sitesi. <http://www.flinders.edu.au/nursing/simulation-labs/> Erişim tarihi: 28.08.2016.
- Goodman, B., Jones, R., & Macias, M.S. (2008). An exploratory survey of Spanish and English nursing students' views on studying or working abroad. *Nurse Educ Today*, 28:378-384.
- Graham, I.W. & Norman, L. (2008). A reflective discussion: Questions about globalization and multiculturalism in nursing as revealed during a student/staff exchange programme. *Int J Nurs Pract*, 14:189-194.
- Grant, E.B. & Mckenna, L. (2003). International clinical placements for undergraduate students. *J Clin Nurs*, 12:529-535.
- Hayatboyu Öğrenme (2013). *Hayatboyu Öğrenme Programı (LLP) Yayınlaştırma kılavuzu*. Ankara, Kayıhan Ajans Turizm İnş. Mak. 9-10. AB Bakanlığı Türkiye Ulusal Ajansı Web sitesi. [http://www.ua.gov.tr/docs/default-source/magazine/yayg%C4%B1nla%C5%9F%C4%B1rma-k%C4%B1lavuzu-\(2013\).pdf?sfvrsn=0](http://www.ua.gov.tr/docs/default-source/magazine/yayg%C4%B1nla%C5%9F%C4%B1rma-k%C4%B1lavuzu-(2013).pdf?sfvrsn=0). Erişim tarihi:17.11.2015.
- Hemşirelik Doktora eğitim komisyonu (2002). *Hemşirelik Doktora eğitim komisyonu 1. Ve 2. toplantı raporları* Hemşirelikte Araştırma& Geliştirme Derneği Web sitesi. <http://www.oocities.com/hemşirelikegitimi/Dokegitkomtopl.htm>. Erişim tarihi: 21.12.2015.
- Hemşirelik Yönetmeliği (2011). Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. T. C. Resmi Gazete, 27910,19 Nisan 2011 Salı.
- HEPDAK (2015). Hemşirelik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği Web sitesi. www.hepdak.org.tr. Erişim tarihi: 25.12.2015.
- HUÇEP (2014). Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı Web sitesi. <http://www.hemed.org.tr/images/dosya-yukle/HUCEP-2014-PDF.pdf>. Erişim tarihi: 21.12.2015.
- İktisadi Kalkınma vakfı (2015). İktisadi kalkınma vakfı resmi Web sitesi. <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=adayliksureci&baslik=Adayli%FDk%20S%FCreci>. Erişim tarihi: 25.12.2015.
- İstanbul Üniversitesi (2012, Aralık). *Üniversitelerde Uluslararasılaşma Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu Taslağı*. Turkish American Scientists and Scholars Association Web sitesi. http://www.tassausa.org/docs/misc/20121210/SonucRaporu_14.12.2012.pdf. Erişim tarihi: 25.12.2015.
- Kalaycı, S. (2011). *Türkiye'nin Avrupa Birliği eğitim programlarına katılımı, amaçları, gelişimi ve uygulanması* (Selçuk Üniversitesi kapsamında Erasmus öğrencileri üzerine bir inceleme). Kamu Yönetimi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya, Türkiye.
- Karagöz, G. (2007). Değişim programlarına ilişkin öğrenci deneyimleri. *6. Ulusal (Uluslararası katılımlı) Hemşirelik Öğrencileri Kongresi (Kongre Kitabı)*. İstanbul. 26-27 Haziran, 3-5.
- Karakuş, Z., Babadağ, B., Abay, H., et al. (2013). Nurses' Views Related to Transcultural Nursing in Turkey. *Int J Caring Sciences*, 6:201-207.
- Keogh, J., & Russel-Roberts, E. (2009). Exchange programmes and student mobility: Meeting student's expectations or an expensive holiday? *Nurs Educ Today*, 29:108-116.
- Kırmızıdağ, N., Gür, B., Kurt, T., et al. (2012). Yükseköğretimde sınır-ötesi ortaklık tecrübeleri, Rapor. Ahmet Yesevi Üniversitesi (1-55). Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
- Le Magazine (2003). Official Publications of European Communities, European Commission Directorate-General for Education and Culture. *Le Magazine, Education and Culture in Europe*, 19:6. http://ec.europa.eu/research/sciencociety/document_library/pdf_06/report-rocard-on-science-education_en.pdf. Erişim tarihi: 25.12.2015.
- Perrin, M.E., Hagopian, A., Sales, A., et al. (2007). Nurse migration and its implications for Philippine hospitals. *Int Nurs Review*, 54:219-226.

- Rençber, A. (2005). *Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları: Genel Eğitim Programı Çerçevesinde Yüksek Öğretim Alanında AB Programı (Erasmus), Devlet bütçe uzmanlığı araştırma raporu*. Ankara: 87. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web sitesi. <http://www.mud.org.tr/uploads/yuklemeler/ARenber.pdf>. Erişim tarihi: 05.11.2015.
- Suh, E.E. (2004). The Model of Cultural Competence Through an Evolutionary Concept Analysis. *J Transcult Nurs*, 15:93-102.
- Ulusal Ajans (2015). Ulusal Ajans Resmi Web sitesi. <http://www.ua.gov.tr/>. Erişim tarihi: 05.12.2015.
- Ulusal Ajans (2016). *Erasmus+ Programme Guide, European Commission. Version 1, 9-13, 27*. Ulusal Ajans Resmi Web sitesi. <http://www.ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-/erasmus-2016-y%C4%B1%C4%B1na-ait-teklif-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1-ve-program-rehberi.pdf?sfvrsn=0>. Erişim tarihi: 05.09.2015.
- Ülgü, M. (2008). *Hastane bilgi sistemleri alımı çerçeve ilkeleri*. 5-6, Sağlık Bakanlığı bilgi İşlem Daire Başkanlığı Web sitesi. <http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-53183/h/>. Erişim tarihi: 05.10.2015.
- Yıldırım, J.G. (2009). Reflection across Boundaries: Transcultural Exchange in Nursing Education: Erasmus Experience. *1st International Congress on nursing Education Research& Practice Final Program Proceedings & Abstract Book (Kongre Kitabı)*. Thessaloniki. 15th-17th October, 165.
- Yıldırım, J.G. & Şirin, A. (2007). AB değişim programlarına katılan yabancı öğrencilerin Türkiye ve Türkiye'de hemşireliğe ilişkin görüşlerinin toplanması ve incelenmesi. 6. *Ulusal (Uluslararası katılımlı) Hemşirelik Öğrencileri Kongresi (Kongre Kitabı)*. İstanbul. 26-27 Haziran, 296.
- Yücelsin-Taş, Y.T. (2013). Erasmus programında karşılaşılan sorunlar ve öneriler. *Int periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, 8:763-770.
- Zengin, E. & İbrahimov, R. (2001). Avrupa Birliği Programları ve Türkiye [Elektronik Sürüm]. *Sayıştay Derg*, 43: 57-67.